

Kármentés - számvetéssel

Szegedi múltösszegzés és javaslat a trianoni határok korrigálására

Csongrád megye, s benne Szeged a Trianoni döntés értelmében nem annyira a saját területének veszteségeit fájlalta, hanem az elmúlt évszázadok során kiépült szerves területi egység földarabolásának hátrányait. Szeged területe ugyanis változatlan maradt, Csongrád megye pedig „megúsza” Horgos és környékének elvesztésével. Ami fáj, az Bácska és a Bánság leválasztása, mert éltető vonzáskörzete veszett oda.

A Trianoni Szerződésben meghatározott határvonal jogilag még nem volt végleges. A területi változások az igazgatási következmények mellett, konkrét helyi módosításokhoz is vezettek, mint pl. az új határ által megosztott községek ügye is volt. Hogy pontosan hol fog húzódni a határ, az a Határkijelölő Bizottság munkájától függött.¹ Lehetek olyan térségalakító, forgalmi jellegű vagy gazdasági körülmények, melyek kölcsönös mérlegelés után, és az ebből következő egyetértés alapján a határt kis mértékben módosíthatták volna.²

Az úgynevezett Millerand-levelél még³ fölkelte a reményt, mert az a trianoni határok kismértékű fölülbírálásának lehetőségét kilátásba helyezte. Helyben végrehajtott vizsgálatok esetében megengedte a **Határkijelölő Bizottságnak**, hogy bizonyos helységeknél a szerződésben meghatározott határt áthelyezzék. Előfordulhat olyan eset, amikor a bizottság vélelmezi, hogy a szerződés rendelkezése valahol igazságtalannak tűnik, akkor lehetőségében áll a Nemzetek Szövetsége Tanácsának erről jelentést készíteni.⁴

Szeged városa ebbe a lehetőségbe kapaszkodva, és különösen nehéz helyzete miatt **1920. december 20-án egy továbbküldendő beadvánnyal fordult a hivatalban levő miniszterelnökhöz, Teleki Pálhoz**. Abban a várost érdeklő határkiigazítási kérdésekről volt szó. Tartalmát az aktuális –vagy ahogy az írás fogalmaz: a „napi”- határhelyzet tarthatatlanságát alátámasztó, illetve a **módosítás mellett szóló érvek kifejtése adja**. Azt is mondhatnánk, hogy

¹ Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL-CSML) Szeged város Polgármesteri Hivatalának iratai 1920-1935. Trianoni határ. IV. B.1407. m. 1. Traité de Trianon 4. Juin 1920. Frontiere entre la Hongrie et le Royaume des Serbes, Croates et Slovènes De la Section E., De la Section F.

² A déli országhatár kitűzése. Vassel Károly honvéd tábornok, magyar határbiztos bizalmas jellegű beszámolója. 1924. Nagykanizsán. Kézirat, MNL- CSML Szeged város Polgármesteri Hivatalának iratai 1920-1935. Trianoni határ. IV. B.1407. m. 1.

³ Alexandre Millerand francia miniszterelnök 1920. május 6-án írta alá a róla elnevezett levelet (lényegében a Trianoni Szerződéshez kapcsolt kísérőlevelet), mint a Versaillesi Békekonferencia elnöke. Lásd: Romsics Ignác: Magyar Történeti Szöveggyűjtemény 1914-1999 I. Osiris Kiadó – Budapest, 2000. 138-140.

⁴ Suba János: Magyarország trianoni határának kitűzése. In: Rubiconline www.rubicon.hu 3.

Szeged, az antant várost érintő határdöntésére a Teleki Pál irányítása alatt kidolgozott válaszcímzés szellemében foglalta össze a maga ellenérveit. Amit nagyban a Teleki-féle szakértői gárda **térképekkel, statisztikai adatokkal, teljesített történelmi funkciókkal alátámasztottan dolgozott ki**, Szeged hasonlóra vállalkozott kicsiben, de az indíték azonosnak mondható. Teleki Pál figyelmét a szegedi szándék **a várost környezetével éltető természeti, vízrajzi és évszázadok során kialakult gazdasági-társadalmi egységre** hívta föl, tárgyi bizonyítékok felsorakoztatásával. Megértéséhez fontos az időtényező: **1920. december 20-án már megvolt a trianoni döntés, de az még nem emelkedett végleges jogerőre**. Szegednek tehát voltak jogi kilátásai az 1920. június 4-én egyoldalúan kinyilatkoztatott és kedvezőtlen határvonalak kiigazítására. Többek között e beadványt is szem előtt tartva a Trianonban meghatározott határvonal **torontáli-csongrádi szakasza kismértékben módosult Magyarország javára**. Az így véglegesített területek visszaadására a békeszerződés okmányainak 1921 júliusában történt kicserélése után, 1921. augusztus 20-án került sor. A szegedi módosítási javaslat tényekkel, adatokkal és összefüggésekkel alátámasztott indoklása **valóságos múltösszegzést ad a háború előtti, a megszállás alatti városi viszonyokról, illetve a várható jövőbeni következményekről**. E hármastörténet viszonyítási pontja 1920. december 20-a, amihez képest visszanyúlnak szerzők (ez lényegében a dualizmus kori állapot összegzése), illetve saját idejükben érzékelik a valóságot (a megszállás, illetve a trianoni határváltozás friss tapasztalatainak rögzítése), valamint amihez képest fölvezetik a lehetséges jövőbeni hatásokat (amelyeket a megszállás gyakorlata részben már előrevetít). A városi törvényhatóság természetesen nem láthatta előre, hogy a jogilag még nyitott, de – tudjuk- politikailag már túlnyomórészt véglegesnek tekinthető határkérdések miként zárulnak le. Ennek megfelelően a **tárgyi korrektség és az észelvű bizonyítási mód szabályai szerint állították össze beadványukat, remélve az organikusságot középpontba helyező szemlélet elfogadását**.⁵

Szeged keresete 13 kifejtett pontot tartalmaz, de azok lényegileg 3 téma köré csoportosíthatók: 1/ a trianoni határ Szeged általános helyzetére gyakorolt hatása, illetve a kiigazító új határjavaslat, 2/ a szegedi „nagyvár” gazdasági és társadalmi összeépültsége, 3/ a térség természetrajzi és forgalmi egységessége. A három témakör hiteles alátámasztása egy történelmi állapotfelmérést és kortörténeti számvetést eredményezett.⁶

I. A kölcsönös egymásrataltságot tényezői

Induljunk ki abból, hogy a neuillyi⁷ szerződés olyan területeket szakított el Magyarországtól, Szegedtől délre a Tiszától kétoldalt, amelynek elvesztése nem csupán általános szempontból fájdalmas, hanem amelyek akkor az ország második legnagyobb városának közvetlen gazdasági és kulturális körzetéhez tartoztak. Így e területeket megfosztották természetes vonzási központjuktól, másrészt elvesztésük révén Szeged is válságos helyzetbe került. Ezért

⁵ MNL-CSML Szeged Város Polgármesteri Hivatalának iratai (Polg.m. ir.) 1920-1935, Trianoni határ IV:B. 1407. m. 1. „Szeged sz. kir. város felterjesztése Nagyméltóságú gróf Teleki Pál miniszterelnök úrhoz a Szegedet érdeklő határkiigazítási kérdésekben” (Továbbiakban: Földerjesztés)

⁶ Uo.

⁷ Az irat konzekvensen „neuillyi szerződésről” beszél, mert az egész tárgyalássorozat Párizs e nyugati negyedében folyt, ahol a Verasiles-i Királyi Palotát övező park különböző kastélyairól elnevezett (Saint-Germain, Trianon) szerződésekben öltött testet.

elsőrangú fontossággal bírt Szeged számára, hogy a **várostól délre, a Tisza mindkét oldalán jelentős határkiigazítások történjenek**, hisz nélküle a várost életlehetőségeitől fosztják meg. **A Délvidék Szeged számára**, mint gazdaságának alapja jött számításba. A fölterjesztés azt is kimutatja, hogy a határkiigazítás nemcsak szegedi és magyar szempontból szükséges, de a visszacsatolni kívánt területek **etnográfiai, gazdasági és kulturális** érdekeinél fogva is. Előzetesen annyit fölteszek, hogy az elvitt területeket egy magasabb rendű kultúrából szakították ki, amelyek alacsonyabb kultúrkörbe jutva senyvedésnek és pusztulásnak néznek elébe. Ezt a térséget a török alóli folszabadítás után újonnan népesítették be. S az itt kialakult társadalom, tekintet nélkül vallásra vagy etnikai származásra, **nyugati kultúrközösséggé fejlődött**, amely a szomszédságban fekvő oszmán civilizációtól sok ismertető jegyben különbözött. Itt az irat a **muszlim világ elmaradottságára utal**, ami áthatotta az uralma alatt álló országokat is.

A kiigazítási javaslat alapjául **a Trianonban meghatározott déli határvonalak szolgáltak**. Szeged is ezt szem előtt tartva dolgozta ki tervét. Kiindulási pont ⁸, „hogyan döntötte el a neuilly-i szerződés” a Duna-Tisza közti új határt. ⁹ Az, a térképrajzolatok szerint, Kunbajától húzódik délnek és vágja át a Szabadka-Bácsalmás vonalat kb. 1,5 km-re Csikéria állomástól keletre. Áthalad a Szabadka –Halas vonalon 3 km-re Kelebia állomástól délre. Horgostól és vasútállomásától északra, Rösztke-Szentmihálytelektől pedig délre fordul, s délkeleti irányban eléri a Tiszát. Innen a holtág középvonalát követi egész az élő Tiszáig. Itt kezdődik a torontáli határrész, amely a holt és az élő Tisza találkozási pontjától fölfelé 5 km-ig a Tisza középfolysát követi, és innen a Gyála és Ószentiván, majd Óbéba és Kübekháza között a Maros ezen partjáig halad, mely kb. 3,5 km-rel van feljebb a Makó-Szeged vasútvonal hídjától.

Ha rátekintünk a térség **fizikai, közigazgatási vagy akár néprajzi térképére**, nyilvánvaló, hogy a trianoni határvonalak, melyek Bácskában a magyar-jugoszláv, Torontál megye felső részében magyar-jugoszláv-román területeket választanak el egymástól, **a természetes határnak minden kellékét nélkülözik**. Községi határokat, birtoktesteket vágnak keresztül, **gazdasági kapcsolatokat szakítanak meg, közigazgatási és vízügyi igazgatási szempontból lehetetlen helyzetet teremtenek**.¹⁰ Ennélfogva előállt a Millerand körvonalazta helyzet, indokolt és ésszerű volt a szegedi javaslatot megtenni. Annak középpontjában egy olyan, lehetőleg természetes határnak a megállapítása áll, mely a **földrajzi viszonyokból folyik, és tekintettel van a nemzetiségi, gazdasági valamint a közigazgatási szempontokra** is.

Ez a vonal Bács-Bodrog vármegyében a **Ferenc-csatorna, és ennek folytatásaként Torontálban a Bega-csatorna – állapítja meg a javaslat**.¹¹ Az e vonaltól északra terjeszkedő

⁸ Trianoni térképek. A "Section E" Általános leírása, scan 4958. Szabadka, scan 5848., 5954.

⁹ Térképrajzolatok scanen

¹⁰ Vízrajzi térkép scanen.

¹¹ Firtás Zoltán térképrajza. Lásd még: Romsics Ignác: A magyar határok kérdése a békekonferencián. Rubicon, 2014/6

területek képezik Felső-Bácskát, illetve a Tisza-Maros szöget. **Magyarok, németek** éltek itt túlnyomó többségben, és más, velük együttérző nemzetiségek, amelyek sem Jugoszláviához, sem Romániához nem akartak csatlakozni. Úgy **Felső-Bácskában, mint a torontáli folyószögben a földbirtokok ¾-e magyar és német kézen volt**, a latifundiumok teljesen. A torontáli részeken, Károlyliget, Seulteur, és Szent Hubert községekben éltek az Elzász - Lotaringiából elvándorolt és itt letelepedett franciák utódai, több ezer lakos, kik még a gondolatától is irtóztak, hogy a magyar állam védő szárnyai alatt élvezett magasabb szintű kultúrájukat alacsonyabb rangú balkáni viszonyokra cseréljék.¹²

„Ha ezt a területet visszacsatolják Magyarországhoz –érvelt a város- az árvízvédelem, belvízszabályozás kérdése meg van oldva ezen az eminensen mezőgazdasági jellegű vidéken”.¹³ Azaz nem kell a legelemibb védelmi munkákat két, illetve három ország közötti esetleges megegyezéstől függővé tenni, s az ármenetesítő, valamint a belvízszabályozó társulatokat nemzetközi ellenőrzés alá helyezni. Amikor ez még az egységesen igazgatott árterületen azonos módon volt szabályozva, hatékonyabb módszerekkel és költségmegtakarítással járt. A török utáni időben **a térség nagy civilizációs tájtalakító munkája éppen a vízszabályozás és árvízvédelem területén zajlott.** A mocsaras föld kiszáritása Temesben és Torontálban az akkori Európa legnagyobb kultivációs beavatkozásaiba tartozott.¹⁴ Ismeretes, Szeged életében az 1879-i árvíz meghatározó szerepet játszott. Új időszámítás kezdődött, amikor egész Európa segítségével Szegedet kiemelte a hullámsírból. Ha módosítják a határt –érvel az írás- , akkor nemcsak a természetcsapás veszélye lesz kisebb, de megmarad az **élmezés, kereskedelem és ipar biztonsága**, ahogy eliminálhatók lesznek a három határos állam közötti súrlódások és kellemetlenségek.

Szóba hozták még a határmódosítás alternatívájaként a Bánság és Bácska felső részeinek **„Banatia Köztárság” nevű autonóm terület kialakítását**, illetve az első javaslatához képest egy kisebb mértékű határkiigazítás tervét is. Előbbit egyébként az Elzász – Lotaringiai telepések „könyörögve kérték”, míg utóbbi a könnyebb kivitelezhetőség miatt szűkebb körben húzza meg Szeged hátszögének földrajzi kontúrait.¹⁵ Az előterjesztőknek ez az elképzelése egyfajta „B” tervként szolgált, ami még megfelelt a főntebb kifejtett igényeknek. **Eszerint Bács-Bodrogon a módosítandó határvonal követi Szabadka városhatárát, annak legnyugatibb pontjától kelet felé addig a pontig, ahol az délnek kigyózik. Onnan jön a Szabadka-Verbász vasútvonal mellett, a Vojnics-szállás¹⁶ magasságában átvágva a vasutat, és halad a Csikér patakig előre, honnan aztán a patakáramlat síkjában tovább dél felé húzódik. Átmetszi Zenta határát, hogy innét a határ végéig haladva Zenta és Arad között elérje a Tiszát.**

Torontál megyében a vonal az Aranka patak Tiszába torkolásától a tósíkságnál Óbesenyőig halad, onnan éri el a Marost Szerbcsanádtól keletre. Akár az első verziót (Bácskában a

¹² A Temesi Bánság latin eredetű telepesei is gyermekeiket a háború előtt gyakran Szegedre küldték különböző iskolákba tanulni.

¹³ Felterjesztés, 1920., 3.

¹⁴ Dunka Sándor-Fejér László –Vágás István: A veritékes honfoglalás. A Tisza-szabályozás története. Budapest, 1996. 121.

¹⁵ Firtás Zoltán térképrajza

¹⁶ **Firtás Zoltán térképrajza. Vojnics-szállás** =Egykori uradalom Szabadka határában.

Ferenc-csatorna, Torontálban a Bega), vagy akár a másodikat (Bácskában a Csikér patak és a Tisza, Torontálban az Aranka) nézzük, mindkettő egy célt szolgált: a részben visszaállítandó szegedi hátország határa természetes vonal legyen. Ehhez további indokként katonai-igazgatási (rendőri) szempontokat vetettek föl. Többek között azt, hogy **természetes határ esetén** alig lenne védelemre szoruló nép, mert a határ e formája mindhárom érdekelt országnak ugyanazt az előnyöket (természetes elválasztó végvonal) nyújtja, miközben kikapcsolja a civakodásokat, valamint a határőrizet tetemes költségeit.

Társadalmi érvként hangsúlyozza az irat, hogy a Tisza-Maros összefolyása alatt fekvő Szeged az ország második legnagyobb városa. A kérelem benyújtói szerint **1920 decemberében lakóinak száma 150 000-re rúgott**. Ez –állításuk szerint- 25 000 –rel volt több az 1910. évi számmal (125 000) összevetve.¹⁷ A népességi adatok nem egyeznek ugyan a hivatalos népszámlálási számokkal, de a két időmetszet közötti különbség okául el lehet fogadni, hogy az, a **megszállt területekről Szegedre menekült magyarok számából adódott**. Őket a helyi hatóság és népességstatisztika is regisztrálta. Az irat ezután következő okfejtése az aktuális demográfiai helyzetből kiindulva, de a korábbi népességnövekedési eredményekre hivatkozva állapítja meg, hogy **egy ilyen, lakosságát tekintve nagyra nőtt városnak ellátása miatt természetes szüksége volt egy nagyobb területű ellátási körzetre**. A város ezen ellátási körzete a háború előtti időben kiterjedt Bács-Bodrog és Torontál megyék egész felső részére. De az élelmezési körzeten túl húzódott egy másik zóna, a **kereskedelmi körzet, mely Bácskában Szabadkáig és Ada-Moholig, Torontálban pedig a Szőregnél elágazó három vasútvonal mentén Padéig, Nagyikindáig és Perjámosig nyúlt le**.¹⁸ Mezőgazdasági termékekből, állatokból, állati készítményekből, valamint hétköznapi piaci cikkekből egész szükségletét innen fedezte a város. Szeged egyidejűleg –nem kis mértékben **szerencsés fekvésének köszönhetően- betöltötte egy tranzitállomás helyét is a Délvidékről észak felé törekvő, felvevő piacot kereső terményekre nézve**. A Tisza vízi útja, a minden irányban szétszóródó vasútvonalak Szegedet jelentős kereskedelmi központtá tették, amelyen keresztül jutottak el a Délvidék terményfölöslegei a Tiszántúlra, Felső-Magyarországba, de különösen Budapestre. A Szegedtől északra fekvő falvakból csak a közvetlen szomszédok hozták városunkba élelmiszer-fölöslegeiket. Ezeket is csak kis mennyiségben, mert e vidék termény- és állatfölöslegével inkább Budapest felé, mint az ország legnagyobb fölvevő piaca felé gravitált a múltban, **s teszi ezt a megszállás óta is, amióta elmaradtak Budapest részére a Délvidékről érkező élelmiszervonatok**. Joggal állapítja meg a beadvány, hogy ezért Szeged élelmezése a megszállás óta a legváltásosabb helyzetbe került, **a Délvidéktől nem kaphat semmit a megszállók miatt**, az északra eső terület élelmiszer-fölöslege pedig még Budapest ellátására sem elegendő.¹⁹ Bizonyára ez a szempont is vezette a Párizsban üléselő Legfőbb Tanácsot, mikor **Torontál megye kilenc községét Magyarországhoz visszacsatolta**. Csakhogy e kilenc, **egykori zsellértelepből lett község egyáltalán nem látszott elégségesnek Szeged**

¹⁷ A „Szeged története 3/1”, illetve a „Szeged története 4” demográfiai fejezetei a jelzett évekre más számokat adnak meg. 1910: 118 328 jelenlevő népesség, 1920: 123 565 fő a régi területen (816 km²).

¹⁸ Ezer év törvényei = mkogy.jogtar.hu Az 1908. évi III. tc. indoklása.

¹⁹ Fölterjesztés, 5.

élelmiszer-szükségletének fedezésére. A határokat úgy Bácskában, mint a Bánságban föltétlenül tágítani kell – szögezi le a város beadványa -, ha Szegedet állandó élelmiszer válságnak nem akarják kitenni. Érthető volt ez az aggodalom, hiszen okkal gondolhatták azt, hogy Szeged más irányban nem találhat kárpoztást ezen területek elmaradó élelmiszer-szállítmányaiért. Ezt az összefüggést **agrártudományi okokkal is alátámasztotta város** vezetése. Képzeljünk el egy Baja – Szabadka – Szeged városokon keresztül húzódó vonalat, melynek folytatása a **Maros folyama. E vonaltól északra többnyire homokos, tőle délre, mezőgazdasági kultúrára alkalmas agyagos területek fekszenek.** Ezért Szeged mezőgazdasági ellátása mindig Bácska középső és déli részére, valamint Torontál megyére támaszkodott. Körzetének a Duna-Tisza közére eső északi része csak a legutóbbi évtizedekben került gazdasági kultúra alá, de **a homok megkötése céljából főként szőlővel és erdővel telepítették be.** Tehát élelmezési szempontból alig játszik szerepet. Gabonatermelésre a homok kevésbé alkalmas, s gabonából e vidéken inkább roszot, mint búzát termelnek.²⁰

Hasonlóan a gabonáéhoz, a **sértéstenyésztésnek a zónája** is, amely Magyarországon a népélelmezés és zsírellátás szempontjából alapvető fontosságú, **a trianoni határtól délre esik.** Különben is **Kiskunfélegyházától a forgalom már nem Szeged, hanem inkább Budapest felé irányul.** Ha Szegedet nem akarják teljes élelmezési válságba dönteni –hívják föl a figyelmet-, a **Ferenc-csatornáig és a Begáig, végső esetben Zenta város déli határáig terjedő vidékre föltétlenül szüksége van.** Hogy Bácskának és Torontál megyének ez a megjelölt része mennyire nélkülözhetetlen Szeged szempontjából, mutatja, hogy a megszállók okozta elzárás következtében városunkban voltak a megélhetés költségei a legmagasabbak, s lehetőségei a legnehezebbek. **A párizsi határ-megállapítás következtében itt 25%-al voltak drágábbak az élelmiszerek, mint a milliós lakosságú Budapesten.**²¹

Bácska és Torontál északi részének Magyarországgal való **újraegyesítése** a kortársak szemében a főntebb ábrázolt viszonyok alapján egyébként is pusztán szükségmegoldásnak tűnt. Tehát „az” , ti. az **újraegyesítés, „annyira egyértelmű és belátandó”,** hogy az, az elszakítást külön vita nélkül is értelmetlennek, súlyos tévedésnek mutatja. Szimbolikus értékű ebből a szempontból a valamikori **zsellérfalu, Kübekháza sorsa.** Trianon először Jugoszláviához csatolta, utána 1921-ben újra Magyarországra tagolták. A szerbek ugyanis a település életképességéért nem sokat adtak, ezért lemondtak róla. Szeged vonzáskörzetében azonban a fordulat után gazdaságát növénytermesztésre és állattartásra állították át, s így fejlődésnek indult.²²

Az adott pillanatban látszó érdekek felől **megközelítve helyeselhető a szegedi városvezetés véleménye, hogy ti. a határmódosítás nemcsak magyar érdek, de ez az érdeke a vidék lakosságának is.** Ugyanis e vidék mezőgazdaságát és állattenyésztését az tette oly virágzóvá, hogy volt egy nagy fölszívó piaca, ahol terményeit könnyen értékesíthette, amelyeknek hatása alatt **Szeged körül, különösen déli irányban, mintegy 40-60 km-es körzetben** igen intenzív kultúra fejlődött ki, mely a **nyugati kertgazdaság színvonalára emelkedett.** E kultúra fönmaradását csak **Szeged piaca** biztosíthatja e vidék számára – érvel a beadvány. Amint ez

²⁰ Szeged története 3/1 Szerk.: Gaál Endre, Szeged, 1991. 303

²¹ Fölterjesztés 5. Lásd még: Szeged története 4 1919-1944. Szerk.: Serföző Lajos, Szeged, 1944. 55-56.

²² Gyémánt Richárd: A történelmi Torontál vármegye népesedéstörténete. Jurid-Pol. 252.

a vidék részére elvész –állítják- föltétlenül bekövetkezik a visszafejlődés, a hanyatlás, ahogy az a megszállás óta mind nagyobb mértékben mutatkozik. Tehát **a mesterséges szétszakításból csak recesszió következhet.**

II. Gazdasági megfontolások

A továbbiakban az irat a város és vidéke viszonylatában fönnállt szoros gazdasági kötelékekre tér ki, a **reálvilág tényeit hozva föl a gazdasági nagyter fölszabdalása ellen.** A gabonatermesztés szempontjából érzékeltetett kiettség után a beadvány egyéb területek vizsgálatával folytatja bizonyítási eljárását. Ami a gabona előállításra illeti, már 1920-ban előrelátható volt, hogy az **elszakított területek Szeged nagy malmait nélkülözni fogják.** Ugyanez érvényes az ipari növényekre is (len, kender). A legnagyobb és leggyorsabb visszaesés a ciroktermelésben figyelhető meg, mert a termelők a legnagyobb **felvevőtelepeket és gyárakat veszítették el.** Természetszerűleg ezek az üzemek voltak azon előállítók, akik a termelőket irányították.²³

Szegedtől délre, a Tisza mindkét oldalán kifejlődött **uradalmi és népies kertészetek,** illetve kertgazdaságok létének alapja a szegedi, és általa a magyar piac megtartása. Ilyen kertészetek: **a törökkanizsai, csókai, kiszombori, őcsanádi és magyarkanizsai uradalmi kertészetek.**²⁴ Rajtuk kívül, főleg Torontál vármegyében, a kedvező ármentesítési és szállítási viszonyoknak köszönhetően, több ezer holdon folyt a szántóföldeken is igen intenzív kerti növénytermesztés. E magas kultúrájú vidéknek elszakítása természetes gócpontjától joggal váltotta ki a városatyák aggodalmát, hogy ti. az a termelés színvonalának és eredményességének erős süllyedésével jár. **Lovrin, és Nagyósz nagyobb részét francia eredetű lakosságának** korábban nagyhírű korai burgonya termelése már 1920-ban hanyatlásnak indult.²⁵

A területek szomszédok általi bekebelezése miatt várható volt, hogy ugyanígy **visszafejlődik az állattenyésztés,** mert a lakosság elveszíti a sikeres és fejlődőképes állattartáshoz föltétlenül szükséges egységes irányítást, amely eddig az állam kezén lévén, egységes elvek szerint történt. De oda lesz a vezető szakértelem, és a vérfrissítésre váró anyag – jószólták a beadvány készítői. Az addigi rend szerint **a lótenyésztők a tenyészállataikat Mezőhegyesről, ugyanezt a sertésenyésztők a Nagyalföld középső részéről kapták.** Bár a szarvasmarha tenyészanyag felfrissítése tekintetében egymással kölcsönös viszonyban álltak a térség érdekeltjei, mégis különösen a dunántúli tenyésztésre támaszkodtak.²⁶

Nagyfontosságúnak bizonyult az elszakított területekre nézve az **állategészségügy** kérdése is, mely addig gondos és állandó állami felügyelet állt. Külföldi szakértők szerint is az

²³ Szeged, 1924. márc. 22.

²⁴ A trianoni vonal körül heves küzdelem folyt. Többek között a szegediek e beadványát is figyelembe véve tette meg javaslatát a Határmegállapító Bizottság. Ennek következtében a szerbek a trianoni állapothoz képest 1922. március 28-ig kötelesek voltak kiüríteni Szegednél 800, Torontálban 2600 holdnyi területet, melynek köszönhetően a fönti uradalmi kertészetek közül a kiszombori Magyarországon maradt, másik 8 torontáli faluval egyetemben. Lásd: Suba János: Magyarország trianoni határainak kitűzése. Rubicononline

²⁵ Feltejesztés, 7.

²⁶ Takács Imre: Magyarország földművelésügyi közigazgatása az Osztrák-Magyar Monarchia korában 1867-1918. Mezőgazdasági kiadó, Budapest, 1989. 120.

mintaszerűnek mondott helyzetben volt.²⁷ Viszont európai veszélyeket vethetett föl az, ha az elszakítás véglegessé válik, mert **az ún. keleti marhavész a magyar területeken meghonosodott szakszerű ellenőrzés miatt 1883 óta nem fordult elő, addig a „most hódító balkáni államokban” –emeli ki a beadvány- állandóan megvolt.**

E vidék forgalma természeti körülményeknek megfelelően az ország belseje felé törekedett. Ha most ezt a vidéket elszakítják Magyarországtól –hangzik az állítás- akkor **a szegedi hátság Jugoszlávia és Románia szegélye lesz.** Vagyis, egyelőre integrálatlan határszéle velünk ellenséges országoknak, minek következtében **az leválasztott területnek egy másik rendszerrel kompatibilis mezőgazdasága és állattenyésztése menthetetlenül visszafejlődik.**

Az elmondottak természetessé teszik azt is, hogy Bácska és Torontál felső része **kereskedelmi szempontból szintén teljesen Szeged felé vonzódott.** Nemcsak az ott termelt tömegcikkek forgalma bonyolódott le Szegeden, hanem az ottani községek kereskedői is, sőt magánosok is túlnyomó részben Szegeden szereztek be gazdasági szükségletüket. Szegedi kereskedők a legélénkebb összeköttetést tartották fenn az elszakított területtel. A város nagykereskedői forgalmának nagyobb hányadát ez a vidék szolgáltatta, mert a **Szeged fölött levő területek kereskedelmi szempontból is inkább Budapest felé tájékozódtak.**²⁸

Holtzer Sámuel és Fiai cégnek több mint 200 állandó vevője volt a Szeged vonzáskörzetébe eső Délvidéken. **Az Ottovay cég** forgalmának több mint 70 %-át a Délvidék bonyolította le, Kap Gyula és Társa cég forgalmának 65, a Wagner F.A. és Fia cég forgalmának 50%-át adta a Délvidék. E vidék kereskedői és iparosai tömegesen látogatták a szegedi vásárokat, illetve hetipiacokat. **A termelők gyalog, kocsin, hajón s vonaton szállították Szegedre terményfeleslegeiket, és annak értékesítése után itt szereztek be ipari kereskedelmi és gazdasági szükségleteiket.** A megszállás óta pangnak a szegedi piacok, a kereskedők és iparosok üzletei az ürességtől konganak, a kereslet megszűnt. Ez pedig nemcsak a nagy szegedi cégeknek volt pótolhatatlan veszteség, hanem **a legkellemetlenebb helyzetbe hozta az elszakított vidék lakosságát is, amely leválasztva az alig pár kilométerre fekvő, minden igényt kielégítő kereskedelmi és ipari gócponttól, szükségleteiket sokkal távolabb fekvő helyeken kénytelen kielégíteni, ami az áruk tetemes drágulásával jár.**²⁹

Hasonló a helyzet a **szegedi pénzüzetek** esetében is, melyek ugyancsak a legszorosabb kapcsolatot tartották fenn a Délvidékkel. **Betétállományuk nagy része torontáli és bácskai községekből származott,** ami a legerősebb gazdasági egymásra utaltságot mutatja. Szegedi pénzüzetek folyósították legnagyobbbrészt e vidéknek a jelzálogkölcönöket, de egyéb hitelszükséglettel is ellátták őket.³⁰

Érdemes külön megemlíteni Szeged legnagyobb ipari vállalatának, a több, mint 1000 főt foglalkoztató **Szegedi kenderfonógyár rt.-nek a helyzetét.** Mindent elmond az a körülmény,

²⁷ Takács Imre, 1989. 1989. 132.

²⁸ Szegedi Új Nemzedék , 1930. február 9.

²⁹ Fölterjesztés 9.

³⁰ Szeged története 3/1, 407.

hogy nyersanyagszükségletének 70%-át Bácskából szerezte be.³¹ A vállalatnak **Porgány mellett, tehát közvetlenül a megszállás határvonalának román oldalán 5600 holdas birtoka volt**, amely a vállalat részére szükséges nyersanyagot termelte. A vállalat a birtokot azért szerezte meg, hogy a **gyártelep** közelségében tudja a nyersanyagot előállítani. Minthogy a **Bácsbodrog vármegye déli részén fekvő kendertermelő területek** elvesztek, a vállalat szempontjából életkérdés volt, hogy a Szeged közvetlen szomszédjában fekvő birtok megmaradjon. Fontos volt azonban a birtok megtartása a város szempontjából is. Tudvalevőleg **a kendertermelő területek nagy trágyázást igényelnek**, emiatt nagy állatállomány tartását követelik meg. A vállalatnak és a többi felsőtorontáli uradalomnak szerződése volt Szeged városával a tejellátásról, **hogy tehenészetüknek tejét a városi kórházak, árvaházak rendelkezésére bocsássák**. De Szegedre szállította tejtermék feleslegét **a körletébe tartozó** minden város és község úgy, hogy naponta 11 100 liter tej, és 1930 kg tejtermék érkezett. A legtöbb a **porgányi uradalomból**. Így a tejellátás gyermekvédelmi szempontja, de a felsőtorontáli lakosság érdeke is, hogy ti. ne veszítse el a tejt, illetve a tejtermékre nézve egyetlen piacát, azt kívánta, hogy a terület maradjon magyar kézben.³²

Meg lehet említeni e szempontból a **Winter-féle kefe- és seprőgyárat**, mely nyersanyaga nagyrészt, különösen a **cirokot szintén Bácskából nyerte**, és készáruja tekintélyes hányadát is itt helyezte el.³³ Ugyanilyen a **szegedi bőrgyártás** helyzete, amelyet a Délvidék elcsatolása a végpusztulással fenyegeti ekkor, mert a **nyersbőr Bácskából és a Bánátból Szegedre került**, ahonnan aztán kikészítve vitték tovább minden irányba, a legtávolabbi helyekre. Valósággal természetes kikészítési folyamat állt elő, melynek az volt a lényege, hogy Felső-Bácska és Torontál a nyersterményeit a **Szeged felé irányuló vasutakon** beszállították, ezeket ott földolgozták, majd onnan tovább szállították. Kis részüket vissza a nyersanyaglelőhelyre, nagy részüket pedig a nyugati fogyasztó piacok felé. Hogy ez a folyamat mennyire természetes volt, mutatja, hogy a **Czinner-féle szalámigyár**, valamint a Mútrágya és enyvgyár rt. temesvári érdekeltségnek tulajdonosai indokoltan látták, hogy vállalatukat ne Temesvárott, hanem a kivitel irányának megfelelőbben fekvő Szegeden helyezték el.³⁴

Más, nagy szegedi iparvállalatok szintén e vidékekre voltak utalva **nyersanyagbeszerzés** szempontjából. Kiemelkedik közülük a **Back Bernát fiai gőzmalom rt., ez ugyanis a város legnagyobb malomvállalata**.³⁵ Napi 33 vagon gabona őrlésére van berendezve. Bácska és a Bánság felső részéről kapta az évenként felőrölt gabonamennyiség több, mint 50%-át az alábbi megoszlásban:

Búzából: 200 000 – 300 000 mázsa

Rozsból: 30 000 - 40 000 „

³¹ Moholi Károly: A Szegedi Kenderfonógyár szerepe Szeged gazdasági életében. Tanárképző Főiskola Tudományos közleményei, Szeged. 1958.178.

³² Fölterjesztés, 11.

³³ Szeged története 3/1 468.

³⁴ Szeged története 3/1, 461., 479.

³⁵ Szeged története 3/1 473.

Zabból	30 000	„
Tengeriből	100 000	„
Árpából	30 000	„

E gabonamennyiségnek kb. fele maradt Szegeden, a másik fele tranzit-szállítmányként ment tovább őrölt állapotban.³⁶

A Szegeden ezelőtt nagyban űzött **sertéshízlaláshoz** szükséges kukoricamennyiség 75%-át a Délvidék adta. A megszállás óta elmaradt kukorica-behozatal következményeként a sertéshízalás is teljesen visszaszorult. Szegeden **a délvidéki kukorica-behozatalra alapozva nagy disznóhizláló akoltelepek létesültek**, amelyek működésüket a megszállás óta teljesen szüneteltették.³⁷ Szegednek a Bánságtól és Bácskától való elzárása az elzárt déli területek lakóira is hátrányos, mert **vízi út és vasút által „diktált” felvevőképes piac elvesztésével gabonájukat, más, nehezebben megközelíthető, természetellenes felvevő piacra kell vinni immár.** Bácskában és a Bánságban szerezte be sertésszükségletét a **Pick és a Czimmer féle szalámigyár**, valamint a **Szegedi Híd- és vásárpénztár rt.** is. Ezek a közül a **Pick-szalámigyár** évi átlagos behozatala a megszállás előtt 400 000 kg volt, a megszállás óta pedig teljesen megszűnt.³⁸

A megszállás és a **déli hátország elszakítása teljesen elpusztította Szeged, addig oly neves fa piacát.** Fekvése a Tisza és a Maros összefolyásánál a fa szállítása szempontjából a legfontosabb természeti adottságnak számított, s ennek köszönhetően a város a nyersfa természetes és hatalmas kikészítő telepévé fejlődött.³⁹ Jól kiépített vasúti hálózata segítségével bőségesen ellátta a környéket, de különösen a Bánság és Bácska északi részét **épületfával és deszkával.** A nyersfa –bárkié legyen is Felső-Magyarország és Erdély -gondolták - a Tiszán és a Maroson ezután is leúszik Szegedre. Csakhogy **a Délvidék elvesztésével elveszíti Szeged földolgozott épületfa és deszka piacát, ahol termelt faáruk 70%-át helyezte el,** mert a Szegedtől északra fekvő terület, már Szolnok érékkörébe tartozott. Így a **szegedi fafeldolgozó telepek létjogosultsága meg fog szűnni, s munkáscsaládok százai maradnak kenyér nélkül.**

A Délvidék kára abból fakad, hogy az is teljesen **Szegedre szorul épületfa szükségletének kielégítésében,** mert a Bánság és Bácska északi része messze esik minden fatermelő területtől. Ellenben Szegedtől legtávolabbi pontja sincs messzebb 100-120 km-nél.

Nem lehet elhallgatni azt sem, hogy **a szegedi iparvállalatok munkásainak nagy része Torontál megye felsőréséből való.** Az ottani **munkások nagyrészt vonaton jártak be** reggel Szegedre dolgozni, s este ugyanúgy tértek vissza otthonukba. Így pl. a **Szegedi kenderfonógyár** rt. munkásainak 25%-a származott a megszállás előtt a most megszállott területekről, akik, ha máskor nem is, de szombaton mindig hazautaztak, hogy hétfőn reggel a munkába újra visszatérjenek. E munkásoknak is érdekükben áll, hogy **a várostól, mely megélhetésüket biztosítja, el ne vágják őket.** Mindezek oly természetű kapcsolatok, hogy megszakításuk

³⁶ Fölterjesztés 11.

³⁷ Felletár Zsolt: Az iparszerű szalámigyártás története Szegeden I. In: Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 2019, Szerk.: Bárkányi Ildikó. Szeged, 2020. 19.

³⁸ Szeged története 3/1 479.

³⁹ Felletár Zsolt – Segesváry László: Szegedi fűrészés története 1869-1949. Aposztróf Kiadó, Bp. 2013.

ugyanúgy sújtaná a vállalatokat, mint az oda munkásokat kibocsátó vidéket is. A munkaalkalmak elmaradása szociális tekintetben nagyon kedvezőtlenül éreztetné hatását.

III. A természetrajz és a forgalom kohéziós ereje

Szükséges kitérni a határmódosítást igénylő természetrajzi adottságokra is. Ezek közül első a **vízrajzi szempontok**. A Duna-Tisza köz felső részén észak-déli irányban egy dombhát vonul végig, melyről a csapadék és talajvíz számtalan vízfolyáson **délkeleti irányban húzódik a Tiszába**. Ezek az ún. **vadvizek**, különösen nedves esztendőkből igen nagy veszedelmet jelentenek, ezért lefolytatásuk zavartalan és gyors biztosítása e vidék legfontosabb gazdasági érdeke. Azoknak a vadvizeknek, melyek Kiskunhalastól Horgosig gyülemlenek össze természetes levezetőjük a **Körös patak**, mely Magyarokanizsa és Zenta között torkollik a Tiszába. A trianoni határmegállapítás azonban lehetetlenné teszi a vizek természetes levezetését, és **200 000 hektárnyi területet állandó belvízveszélynek tesz ki.**⁴⁰

Árvízvédelmi szempontból szintén elengedhetetlen a határmódosítás. Ugyanis szükséges, hogy a töltésfenntartási és fejlesztési munkálatok az algyői hídtól déli irányban a módosítani javasolt határig központilag, Szegedről irányítva, egy kézben maradjanak. A gátak mögött fekvő összes terület **ugyanazon ártéri öblözethez tartozik**, s ha a védvonalak bármely pontján gátszakadás támad, a mögötte fekvő belterületeket 200 000 főnyi népességükkel együtt elárasztással fenyegeti.

Vízrajzi igazgatási szempontból még komplikáltabb helyzet állt elő Felső-Torontálban, melynek árvízvédelmét és belvíz-szabályozását eddig három társulat, a Felső-torontáli Ármentesítő Társulat, az Aranka Belvízszabályozó Társulat és a Törökkanizsai Belvízlevezető Társulat intézte. Már az a körülmény, hogy **a megszállás óta e társulatok működésüket teljesen beszünteteni voltak kénytelenek**, tömérdek kárt idézett elő. Csapadékos években azonban egyenesen elemi csapásokra kell fölkészülni, ha az akkori határkijelölés szerint az **Arankától északra elterülő rész három ország között oszlik meg**. Technikailag elképzelhetetlen, hogy ilyen természetű munkákat három ország érdekeltjei külön - külön végezzenek. **A három ország vízjogi törvényei nem egyezők**, az érdek ellenben közös. Ha az Aranka felső folyásánál a szabályozási munkálatokat rendben nem végzik el, a víz előnti az aktuális határkijelölés szerinti magyar és szerb területet, és **több százezer hold kerül víz alá**. Kit lehetne ilyen esetben felelősség alá vonni az elszennvedett károkért? Egy állam közegei, hogy dolgozhatnak egy másik állam területén, és ki legyen a felügyeleti és fellebbviteli hatóság? Az érdekek parancsolóan követelik, hogy **az Arankának legalább az északi, jobban veszélyeztetett oldala, mely erősebb lejtésű, nagyobb vízveszedelemnek van kitéve, egy kézbe kerüljön**. A magyar vízügyi igazgatás, s vele együtt a magyar állam mellett szól az a körülmény is, hogy Magyarországnak van modern vízügyi hatósága és gyakorlata az ilyen természetű védelmi munkákban.⁴¹

A vasútforgalmi természetű kérdésre is fontos utalni, mint lényeges földrajzi adottságra. Ez azonban Szeged városán túl a magyar vasútpolitika és gazdasági élet szempontjából is elsőrangú körülmény. A Szegeden összefutó vasúti hálózat és annak maximális megterhelése

⁴⁰ Fölterjesztés, 14.

⁴¹ Uo. 15., Takács Imre, 1989. 63-64.

mutatja legjobban, hogy a „most elszakított” Délvidék minden tekintetben Szegedhez igazodott. A Szeged-Temesvár közötti vonalon közlekedett naponként 2 expressz, 4 gyors és 4 személyvonat, mint átmenő szerelvény, és 4 helyi érdekű személyvonat. A teherforgalmat 5 gyorsvonat, és 12-16 tehervonat bonyolította le naponként. De ezeken kívül rövidebb távolságokban, mint pl. Szeged-Valkány, illetve Szeged-Szomolya között külön vegyes, illetőleg tehervonatok is közlekedtek, mindig a legerősebb kihasználás mellett. A Szeged – Nagybecskerek helyi érdekű vasútvonalon a személyforgalmat 4 gyorsított személy és 8 személyvonat látta el naponta, míg a teherforgalom lebonyolítására 2 tehervonat szolgált. Ez a forgalom pedig helyi érdekű vonalon oly erős volt, hogy párját az egész országban nem lehetett föllelni.⁴²

A Szeged – Zenta közti forgalmat 6 vonat bonyolította le, de ugyanezt a célt szolgálta a Szeged –Csóka közötti személyvonat-pár is, kapcsolódva a Zenta – Csóka- i hídon át rendszeresített omnibusz-járatokhoz. Mindegyik forgalmát azonban messze fölülmúlta a Szeged – Szabadka közötti. Nyilvánvaló, hogy a szerbek nem etnográfiai vagy gazdasági szempontból tartottak igényt Szabadkára és Horgosra, melyek magyar jellege és gazdaságának az ország belseje felé irányuló gravitációja kétségbevonhatatlan volt, hanem kizárólag azért, hogy e két fontos vasúti gócpont fölött rendelkezessenek. E két városnak az elszakítása azonban vasútforgalmi szempontból teljesen természetellenes helyzetet teremtett. Szabadkán vezet ugyanis át a Duna – Tisza közének egyetlen transzverzális vasútvonala, amely az Alföld tiszántúli részének és a Dunántúlnak természetes összeköttetését biztosítja. Ez a vonal azóta tett szert igen nagy jelentőségre, amióta 1907-1909-ben a magyar kormány tetemes költséggel megépítette a Baja- Bátaszék közötti vasúti hidat és így szakadatlan vasúti összeköttetést teremtett, mely a Tiszántúllal a Dunántúllal összekötötte. Különös szükségét orvosoltak ezzel, mert míg nem volt meg a bajai híd, az egész tranzitforgalom Budapesten át bonyolódott le, és az ottani pályaudvarok túlszűfoltsága folytán állandóan torlódások és késedelmek következtek be. Ezt sikerült megszüntetni a magyar államnak a Szeged – Újdombóvár- i vonal teljes fővonalas kiépítésével. A Tiszántúl és a Dunántúl közötti forgalom nagy része ezután e vonalon bonyolódott le, melyen naponta 2 gyorsvonat, 16 személyvonat, 4 gyors tehervonat, és 10 tehervonat közlekedett rendszeresen. Szükség esetén akár napi 4-8 tehervonatot is beállítottak, vagyis naponként összesen 36-44 vonat közlekedett ezen a vonalon.

Szabadka és Szeged két teljesen egymásra utalt és egymással szoros kereskedelmi kapcsolatban álló város, amelyet híven igazol, hogy két város között az utasforgalmat 10 átmenő gyors- és személyvonaton kívül 8, tisztán helyi forgalmat ellátó személyvonat bonyolította le. A békeszerződés területi intézkedései ennek a transzverzális vonalnak rövid, mintegy 30 km-es szakaszát elszakítják Magyarországtól, minek következtében ismét előáll az a helyzet, hogy az átmeneti forgalmat Budapestre, illetőleg a nagyon kis teljesítőképességű Szeged – Kiskunfélegyháza – Kiskunhalas – Bácsalmás – Baja közötti kerülő útra kell terelni. Ez az út a Szeged – Szabadka közötti természetes útnak majdnem kétszeresét, utazási időben pedig több, mint kétszeresét teszi ki. Figyelmen kívül hagyva azt, hogy a Szeged –Szabadka- i vonalon át napi 36 – 44, egyenként 100 tengelyes vonat közlekedtetése könnyedén történt, addig Kiskunhalason át legfeljebb 12, egyenként 50 tengelyes vonat haladhat.

⁴² Fölterjesztés, 16.

Nyugat felé ez a Szeged –Szabadka- i vonal volt az Alföld egész keleti részének legfontosabb közlekedési vonala. Világos, hogy ez a vonal sokkal nagyobb jelentőségű Magyarországra nézve, mint Jugoszláviára, ami természetes módon indokolta azt, hogy e vonalat a mellette elterülő vidékekkel együtt kapcsolják vissza Magyarországhoz. Ez azért is létfontosságú, mert **a transzverzális szakasz része az Alföld – Fiume- i vasútnak,** amelyen viszont az ország nagy részének a behozatali és kiviteli forgalma zajlott, többek között az antant-államokkal fennálló kereskedelmi összeköttetése is ezen a vonalon valósult meg. A transzverzális út a gyékényesi Dráva-hídnál lép magyar területre, s evidensnek tűnt, hogy innentől kezdve **szakadatlanul magyar kézben maradjon és a tarifaképzés joga a magyar államot illesse meg.**

Átnézve a beadvány legfontosabb pontjait három, tendenciaszerűen érvényesülő szemléleti megközelítést figyelhetünk meg.

1/ A határmódosítás jogosságát minden fölvetett probléma kapcsán a józan, logikus észjárás nevében az ésszerűség szem előtt tartásával bizonyították.

2/ **Az illogikus határdöntéssel szemben a természettörvények által megteremtett téregységet hangsúlyozták, amit a „tétel – bizonyítás” módszer alkalmazásával hitelesítettek.**

3/ A javaslat racionális megmagyarázása mellett erkölcsi mozzanatokat is a döntéshozók figyelmébe ajánlottak, mint pl. a magasabb civilizációs szinten álló terület kulturális süllyedésének veszélye, illetve a javaslat kölcsönös érdekekre épülése.

Szeged város tanácsának fölterjesztésének hatására is megvalósult a már említett 9 torontáli falu visszacsatolása 1921. augusztus 20-án, de az életképesség egyéb hivatkozott tényezői közül semmi. S azért nem, mert a döntéshozók a szomszédok ugyancsak az „életképességgel” operáló szerzésvágyát honorálták. **A győztes mindent visz!** Nekik ez volt a „természettörvény”.

Szeged, 2020. szeptember 9.

Marjanucz László